รูปที่ ๔๖
วิหารที่อยู่พระสงฆ์ วัดม่อนจำศีล
(เขียนโดย สุภางค์กร พนมฤทธิ์)

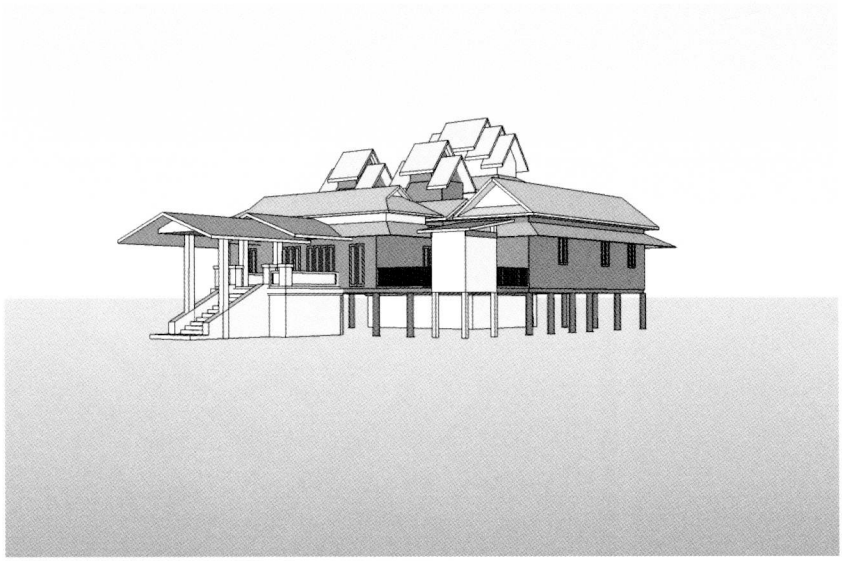

รูปที่ ๔๗
ผังพื้นวิหารที่อยู่พระสงฆ์ วัดม่อนจำศีล

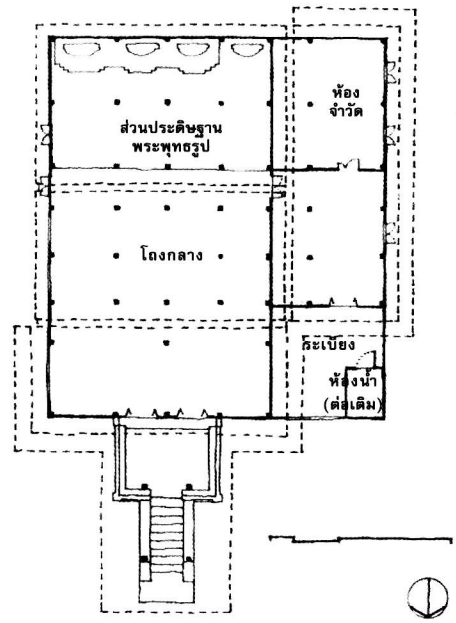

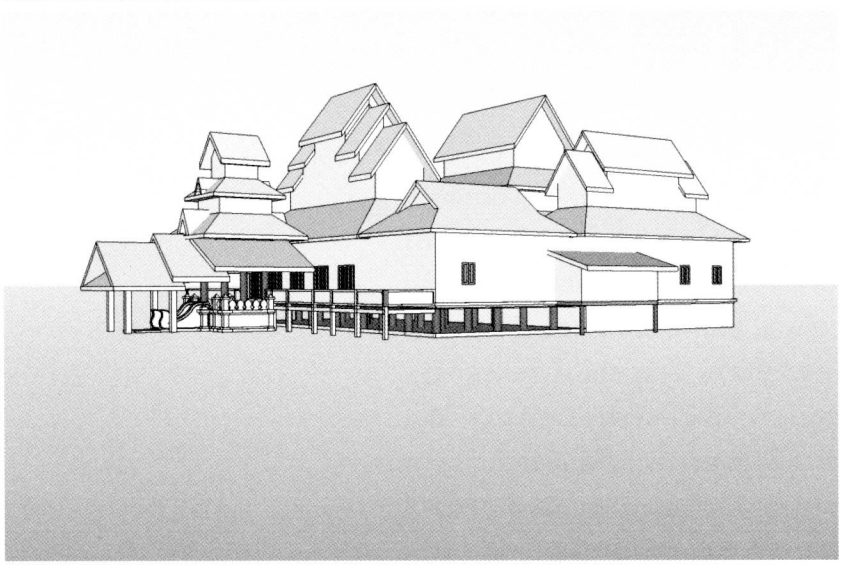

รูปที่ ๔๘
วิหารที่อยู่พระสงฆ์ วัดม่อนปู่ยักษ์
(เขียนโดย สุภางค์กร พนมฤทธิ์)

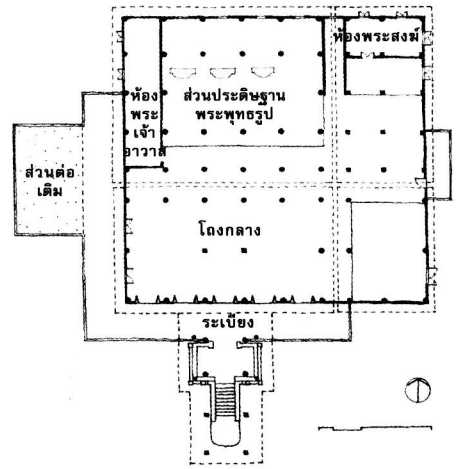

รูปที่ ๔๙
ผังพื้นวิหารที่อยู่พระสงฆ์ วัดม่อนปู่ยักษ์

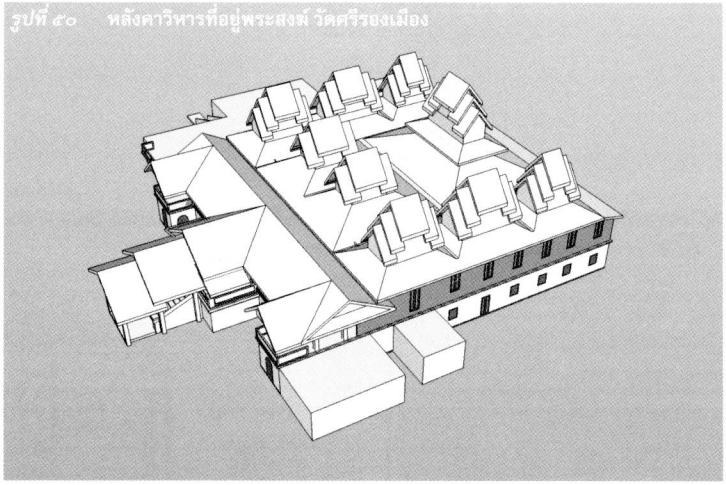

รูปที่ ๕๐ หลังคาวิหารที่อยู่พระสงฆ์ วัดศรีรองเมือง

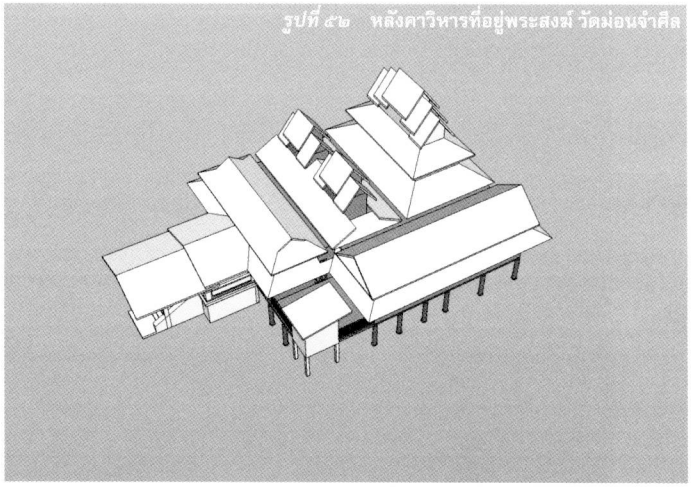

รูปที่ ๕๒ หลังคาวิหารที่อยู่พระสงฆ์ วัดม่อนจำศีล

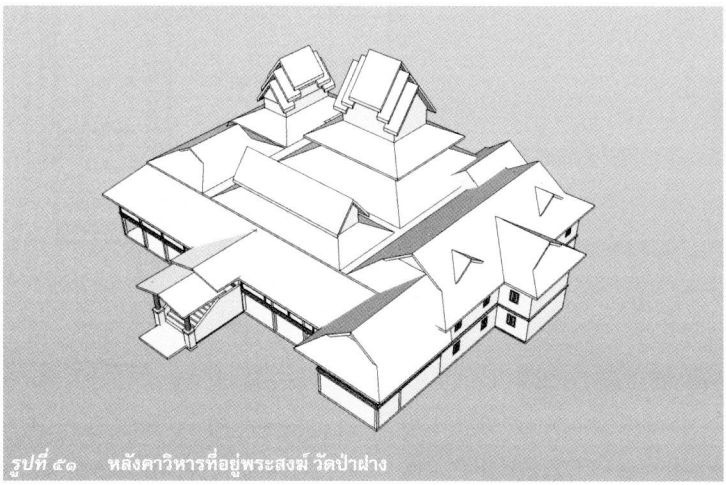

รูปที่ ๕๑ หลังคาวิหารที่อยู่พระสงฆ์ วัดป่าฝาง

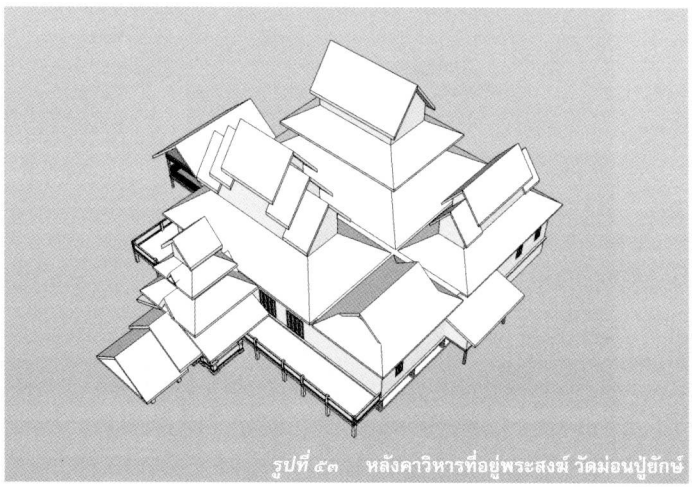

รูปที่ ๕๓ หลังคาวิหารที่อยู่พระสงฆ์ วัดม่อนปู่ยักษ์

หลังคาของส่วนที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมักมีความสูงที่สุดในกลุ่มของหลังคาจำนวนหลายผืนของวิหาร อันแสดงให้เห็นถึงสถานภาพที่สำคัญของพื้นที่***(รูปที่ ๕๐-๕๓)*** โดยหลังคาเหนือส่วนประดิษฐานพระพุทธรูปมักทำเป็นหลังคาปั้นหยายกคอสองสองชั้น หลังคาชั้นบนสุดของคอสองเป็นหลังคาหน้าจั่วซ้อนกัน ๒ ชั้นทั้งด้านหน้าและหลัง (ยกเว้นวัดม่อนปู่ยักษ์) พระพุทธรูปที่ประดิษฐานภายในวิหารมีจำนวน ๓-๔ องค์ เป็นพระพุทธรูปขนาดกลางถึงขนาดเล็ก พื้นที่ด้านหลังของพระพุทธรูปอาจกั้นให้เป็นที่อยู่ของสามเณร เช่น ผังพื้นของวิหารวัดศรีรองเมือง และวัดป่าฝาง ส่วนที่อยู่ของพระสงฆ์มักตั้งอยู่ทางด้านขวามือและซ้ายมือของพระพุทธรูป หรือด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก โดยห้องที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกมักเป็นที่อยู่ของพระเจ้าอาวาส เช่น ผังพื้นวิหารแบบสมมาตรของวัดศรีรองเมือง ห้องทางด้านทิศตะวันตกของพระพุทธรูปเป็นห้องของพระอาคันธุกะ ส่วนห้องทางด้านทิศตะวันออกสงวนไว้ให้เป็นห้องของพระเจ้าอาวาส ภายในวิหารโดยเฉพาะบริเวณเสา หัวเสา และฝ้าเพดาน มีการปิดทองและประดับลวดลายติดกระจกอย่างสวยงาม ผังพื้นและหลังคาวิหารของวัดศรีรองเมืองมีลักษณะร่วมกันหลายประการกับวิหารวัดเยางไวง์เจางไดวัดของปะโอที่เมืองสะเทิมในพม่าตอนล่าง ที่สร้างในราวปี พ.ศ. ๒๔๑๙ เนื่องจากสร้างโดยช่างชุดเดียวกันที่คงสร้างวิหารที่มีลักษณะคล้ายกันอีกหนึ่งหลังที่รัฐกะยินในประเทศพม่า[๓๗] ***(รูปที่ ๕๔-๕๕)***

[๓๗] สัมภาษณ์ อูติกคะฐานาภิวังสะ , เจ้าอาวาสวัดเยางไวง์เจางไดว, เมืองสะเทิม ประเทศพม่า, วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๔๔.

รูปที่ ๕๔ - ๕๕
วิหารที่อยู่พระสงฆ์วัดเยาง์ไวง์เจาง์ได
สะเทิม

ลักษณะของหลังคาของวิหารว่าที่วัดพม่าในจังหวัดลำปางที่เป็นหลังคาทรงปั้นหยายกคอสองสองชั้น หลังคาของคอสองชั้นบนสุดเป็นหลังคาหน้าจั่วที่ซ้อนกัน ๒ ชั้นทั้งด้านหน้าและหลัง ***(รูปที่ ๕๖)*** เป็นที่นิยมในพม่าตอนล่าง ในภาษาพม่าเรียกหลังคาที่มีการซ้อนชั้นว่าหลังคาทรงยวน คำว่า “ยวน” หมายถึง “ไทยวน”ที่อาศัยอยู่ทางภาคเหนือของสยาม “ยวน” ยังปรากฏในคำว่า ยวนเท่ ที่แปลว่าเครื่องเขิน และ คำว่า ยวนปะยินนัต ที่แปลว่านัตกษัตริย์ยวน หรือ กษัตริย์เชียงใหม่ที่เป็นนัต หนึ่งในนัต ๓๗ ตนของพม่า หลังคาทรงยวนที่มีการซ้อนชั้นหลังคาและเครื่องเขินแบบยวนคงเป็นอิทธิพลของไทยวนที่ให้แก่พม่า เนื่องจากพม่าเคยมีอิทธิพลเหนือดินแดนล้านนาเป็นเวลากว่า ๒๐๐ ปี และช่างฝีมือไทยวนเคยถูกกวาดต้อนไปพม่า หลังคายวนของพม่าคงพัฒนามาจากลักษณะการซ้อนชั้น หลังคาของวิหาร อุโบสถ และหอคำ ของชาวไทยวน ***(รูปที่ ๕๗)*** หลังคาทรงยวนยังพบในพระราชวังและเจาง์ที่อยู่ของพระสงฆ์ในเมืองมัณฑเลย์ หลังคาทรงยวนในเจาง์ของพม่าเป็นหลังคาเหนือพื้นที่ที่เป็นอาคารเชื่อมต่อระหว่างอาคารประดิษฐานพระพุทธรูปและอาคารหลักรวมทั้งยังเป็นหลังคาของพื้นที่ที่เป็นที่อยู่ของสามเณรอีกด้วย โดยหลังคาส่วนที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมักเป็นหลังคาทรงปราสาท และหลังคาเหนือส่วนอาคารหลักเป็นหลังคาทรงเชตวันที่เป็นหลังคาสองคอสองหรือสามชาย

รูปที่ ๕๖ (ล่างซ้าย)
หลังคาทรงยวนที่นิยมในพม่าตอนล่าง
รูปที่ ๕๗ (ล่างขวา)
หลังคาวิหารของไทยวน

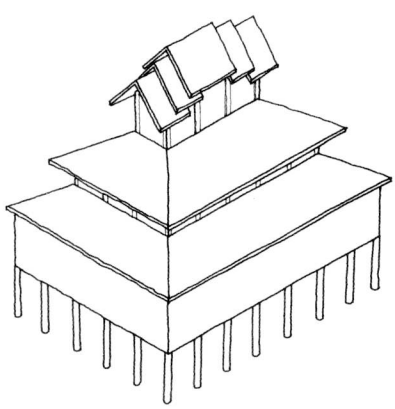

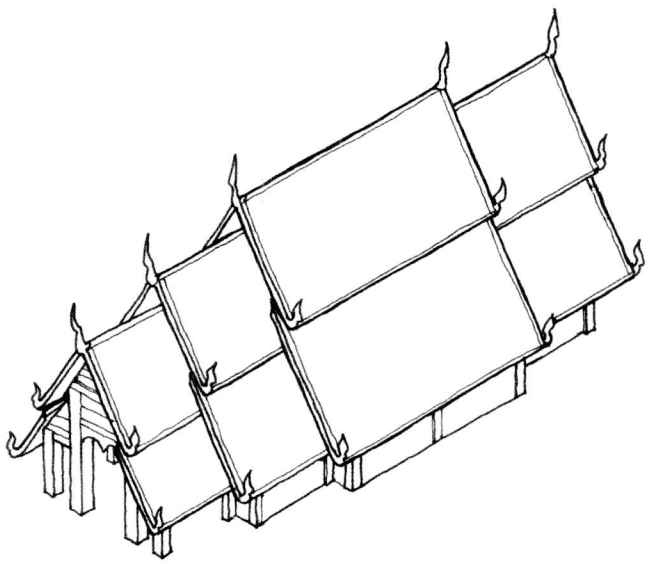

รูปที่ ๕๘ - ๕๙
หลังคาทรงยวนสองคอหนึ่งชาย เมาะละแหม่ง พม่าตอนล่าง

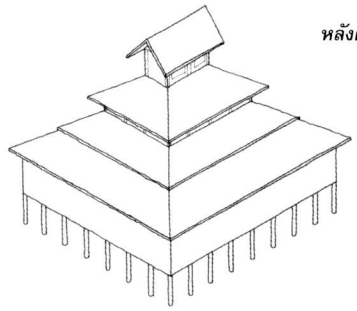

รูปที่ ๖๐
หลังคาทรงเชตวัน

หลังคาแบบสองคอหนึ่งหรือสองชายที่ส่วนคอสองชั้นบนสุดทำเป็นหลังคาซ้อนกันแบบยวน ๒ ชั้นทั้งด้านหน้าและหลัง ไม่ปรากฏในพระราชวังมัณฑเลย์หรือเจาง์ของพม่าแต่กลับเป็นที่นิยมในวิหารที่เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ในเมืองสะเทิมและเมาะละแหม่ง ***(รูปที่ ๕๘-๕๙)*** หลังคาชนิดนี้ในพม่าตอนล่างเป็นหลังคาเหนือส่วนที่เป็นโถงหลักหรือเหนือส่วนที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทำหน้าที่คล้ายหลังคาทรงเชตวันของพม่า ***(รูปที่ ๖๐)*** หลังคายวนในภาษาพม่ายังแบ่งออกได้เป็นหลายประเภท***(รูปที่ ๖๑-๖๔)*** เช่น ยวนเชาง์ คือหลังคาที่ซ้อนชั้นหนึ่งชั้นทั้งด้านหน้าและหลังรวมเป็นสามระนาบ สนุยวนเชาง์ หลังคาหน้าจั่วสองตับซ้อนกันหนึ่งชั้นทั้งด้านหน้าและหลัง ยวนทัดงาซิน หลังคาที่ซ้อนกันสองชั้นทั้งด้านหน้าและด้านหลังรวมเป็นห้าระนาบ (งาแปลว่าห้า)และยวนเพียเชาง์ทานหลังคาหน้าจั่วที่ซ้อนกันหลายชั้นโดยปกติแล้วมักเป็นหลังคาของบันไดทางขึ้นวิหารหรือเจดีย์

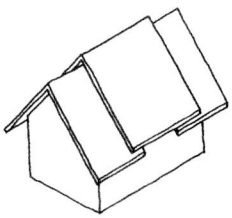

รูปที่ ๖๑
หลังคาทรงยวนเชาง์

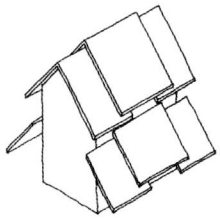

รูปที่ ๖๒
หลังคาทรงสนุยวนเชาง์

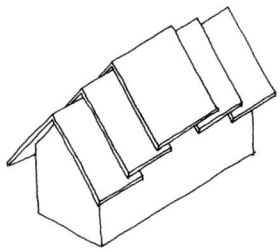

รูปที่ ๖๓
หลังคาทรงยวนทัดงาซิน

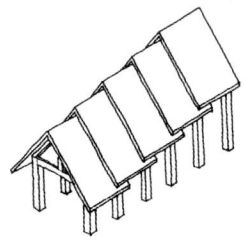

รูปที่ ๖๔
หลังคาทรงยวนเพียเชาง์ทาน

นอกจากลักษณะของหลังคาแบบยวนทัดงาซินแล้วลักษณะร่วมของวิหารว่าที่วัดพม่าและวิหารวัดในเมาะละแหม่ง ยังประกอบด้วยการประดับฝ้าเพดานและเสาภายในด้วยการประดับกระจกและปิดทอง และการมีช่องลมแบบที่เรียกว่าลายน้ำไหลในลำปาง ช่องลมแบบลายน้ำไหลพบที่วิหารที่อยู่ของพระสงฆ์ในเมาะละแหม่ง และเรือนของคนมอญในหมู่บ้านกะโด เมืองเมาะละแหม่ง ***(รูปที่ ๖๕-๖๘)*** องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของวิหารดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาคเหนือของสยามและพม่าตอนล่าง โดยคนทั้งสองพื้นที่เคยไปมาหาสู่กันมาแต่อดีต เช่น สมัยหริภุญชัย ตามตำนานพระนางเจ้าจามเทวี คราวที่มีโรคระบาดในหริภุญชัย ผู้คนได้อพยพหนีโรคระบาดลงไปพำนักที่เมืองสะเทิมและหงสาวดีในพม่าตอนล่าง ต่อมาอีก ๖ ปีหลังจากที่โรคหายระบาดแล้ว ชาวเมืองจึงได้เดินทางกลับไปบ้านเรือนเดิมที่หริภุญชัย[๓๘] และเมื่อคราวเกิดเหตุจราจลที่เมืองแพร่ (พ.ศ. ๒๔๔๕) พ่อเลี้ยงมินโมง พ่อค้าไม้สักชาวไทใหญ่ในเมืองลำปางได้อพยพครอบครัวไปลี้ภัยที่เมาะละแหม่งในพม่าตอนล่าง เนื่องจากพ่อเลี้ยงมินโมงไม่เห็นด้วยกับการก่อจราจลของไทใหญ่ในจังหวัดแพร่ เมื่อสถานการณ์ในภาคเหนือสงบลงจึงได้ย้ายกลับมาที่ลำปาง[๓๙]

[๓๘] สรัสวดี อ้องสกุล, **ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๓), หน้า ๒๖.

[๓๙] สัมภาษณ์ ศรีรัตน์ โพติ๊ดพันธ์, วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๔๔. ระหว่างที่ครอบครัวของพ่อเลี้ยงมินโมงลี้ภัยที่เมาะละแหม่ง บุตรสาวคนที่สองพบรักกับหนุ่มพม่าเมาะละแหม่ง และต่อมาได้สมรสกันมีบุตร ๓ คน พ่อเลี้ยงศรีรัตน์ โพติ๊ดพันธ์เป็นบุตรคนสุดท้อง.

รูปที่ ๖๕
ช่องลมลายน้ำไหล
เรือนเสานักของนายจันโอ่ง ลำปาง

รูปที่ ๖๖
ช่องลมลายน้ำไหล
เรือนพญาวังขวา ลำปาง

รูปที่ ๖๗ - ๖๘
ช่องลมลายน้ำไหล
วิหารที่อยู่พระสงฆ์ เมาะละแหม่ง

นอกจากนั้นหลังจากสงครามอังกฤษ-พม่า ครั้งที่ ๑ ในปี พ.ศ.๒๓๖๙ และอังกฤษมีชัยชนะได้ดินแดนบางส่วนในพม่าตอนล่าง อังกฤษได้พยายามที่จะขยายเส้นทางการค้าทางบกและเริ่มที่จะค้นหาเส้นทางการค้าจากเมาะละแหม่งเมืองหลวงของอังกฤษ-พม่า มายังภาคเหนือของสยามและเข้าสู่ประเทศจีน การสำรวจเส้นทางจากเมาะละแหม่งมาลำปางและเชียงใหม่ดำเนินการโดยนายแพทย์ริชาร์ดสัน สามปีถัดมาหลังจากสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่ ๑ ***(แผนที่ ๕)*** โดยการสำรวจนั้นนายแพทย์ริชาร์ดสันมีวัตถุประสงค์ที่จะซื้อวัวเพื่อใช้เป็นเสบียงอาหารให้แก่ทหารอังกฤษในพม่าตอนล่าง เนื่องจากเนื้อวัวในแคว้นตะนาวศรีของพม่าค่อนข้างหายากอีกทั้งมีราคาแพง พร้อมทั้งยังต้องการซื้อไม้ใกล้ชายแดนพม่า-สยาม เพื่อสร้างค่ายทหารและเรือนพักอาศัยในเมาะละแหม่ง นายแพทย์ริชาร์ดสันยังได้แนะนำให้กองคาราวานชาวจีนจากยูนนานที่ลงมาค้าขายในเชียงใหม่ให้ขยายเส้นทางการค้าลงไปยังเมาะละแหม่ง[๔๐] นายแพทย์ริชาร์ดสันเดินทางอีกสองครั้งเพื่อประสานเส้นทางการค้าระหว่างเมาะละแหม่ง ลำปาง เชียงใหม่ และจีน ในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ และ ๒๓๗๘ กองคาราวานชาวจีนจากยูนนานเริ่มขยายเส้นทางการค้าลงสู่เมาะละแหม่งใน พ.ศ. ๒๓๙๐[๔๑] สินค้าเริ่มมีการแลกเปลี่ยนจากยูนนานในประเทศจีนสู่ภาคเหนือสยามและเมาะละแหม่ง สินค้าเหล่านี้ค้าขายไปพร้อมๆกับการค้าไม้สักและเพิ่มปริมาณมากขึ้นหลังจากสงครามอังกฤษ-พม่า ครั้งที่ ๒ ในปี ๒๓๙๐ และภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริ่งในอีกสามปีถัดมา เมาะละแหม่งกลายเป็นเมืองท่าของภาคเหนือสยามและเงินรูปีอินเดียเป็นสื่อกลางในการแลกซื้อสินค้าในภาคเหนือสยาม

การค้ามาพร้อมกับการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม พื้นที่การค้าในตลาดท่าแพ เชียงใหม่และตลาดจีนเก่าในจังหวัดลำปางกลายเป็นย่านการค้าของว่าที่คนพม่า จังหวัดเชียงใหม่และลำปางกลายเป็นสังคมพหุนิยมที่ประกอบไปด้วยคนหลายเชื้อชาติ ทั้งมอญ พม่า ไทใหญ่ ปะโอ และชาวตะวันตก ช่างฝีมือว่าที่พม่ามาสร้างและบูรณะวิหารและเจดีย์ในจังหวัดเชียงใหม่และลำปาง เมาะละแหม่งยังให้การศึกษาแบบอังกฤษแก่บุตรหลานของพ่อค้าไม้สัก เจ้านายและผู้มีฐานะในภาคเหนือของสยาม[๔๒] นอกจากนั้นการเดินทางโดยเท้าจากเมาะละแหม่งถึงเชียงใหม่ใช้เวลาเพียง ๑๕-๑๗ วัน ขณะที่การเดินทางโดยเรือจากกรุงเทพฯถึงเชียงใหม่ใช้เวลาเกือบ ๒-๓ เดือน จึงทำให้ภาคเหนือของสยามในขณะนั้นใกล้ชิดกับพม่าตอนล่างภายใต้การปกครองของอังกฤษมากกว่ารัฐบาลสยาม รัฐบาลสยามจึงพยายามที่จะปรับปรุงระบบการขนส่งจากกรุงเทพฯสู่ภาคเหนือเพื่อลดการพึ่งพาพม่าตอนล่างของภาคเหนือ และลดความสัมพันธ์ระหว่างภาคเหนือสยามและพม่าตอนล่างลง รถไฟเริ่มสร้างจากกรุงเทพฯสู่ภาคเหนือในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ภายหลังการจราจลในจังหวัดแพร่ถึงจังหวัดลำปางในปี พ.ศ. ๒๔๕๙ และถึงเชียงใหม่อีกห้าปีถัดมา รถไฟจากกรุงเทพฯถึงลำปางและเชียงใหม่ค่อยๆลดความสำคัญของเส้นทาง การค้าทางบกระหว่างภาคเหนือและเมาะละแหม่ง พ่อค้าชาวจีนที่มีสายสัมพันธ์ที่ดีในกรุงเทพฯเข้ามาแทนที่ว่าที่พ่อค้าชาวพม่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๓ เป็นต้นมาย่านการค้าตลาดท่าแพและตลาดจีนเก่ากลายเป็นย่านการค้าของชาวจีน[๔๓]

จังหวัดลำปางประกอบด้วยว่าที่วัดพม่าจำนวนมากกว่าจังหวัดเชียงใหม่ อาจจะด้วยสาเหตุว่าจังหวัดเชียงใหม่ประกอบด้วยปริมาณวัดจำนวนมากอยู่แล้ว เช่นในปี พ.ศ. ๑๘๒๐ เชียงใหม่ประกอบด้วยวัดจำนวน ๙๙ วัด ภายในกำแพงเมืองเชียงใหม่ และวัดจำนวน ๖๒ วัด ภายนอกกำแพงเมืองเชียงใหม่[๔๔] นอกจากนั้นว่าที่พ่อค้าไม้สักชาวพม่าบางคนที่ทำการค้าไม้ในเชียงใหม่และมีครอบครัวอยู่ในพม่าตอนล่างอาจสร้างวัดที่พม่าตอนล่างแทนที่จะสร้างในเชียงใหม่ เช่น พระยาศรีสองเมืองชาวมอญสร้างวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปที่วัดกอนัตบ้านกอนัต เมาะละแหม่ง พ่อค้าไม้สักเกือบทุกคนในพม่าตอนล่างและในภาคเหนือของสยาม

[๔๐] R.R.Langham-Carter, David Lester Richardson-Diplomat and Explorer, **Journal of the Burma Research Society xlix, part 2** (December 1966), หน้า ๒๐๙.

[๔๑] B.O.Binns, **Burma Gazetteer : Amherst District**. Vol.A., หน้า ๒๐.

[๔๒] เช่น เจ้าน้อยศุขเกษม พระราชโอรสของเจ้าแก้วเนาวรัตน์ ก็ทรงไปศึกษาต่อที่เมาะละแหม่ง ในเมาะละแหม่งเจ้าน้อยคงพำนักอยู่กับพ่อค้าไม้สักที่ทำการค้าไม้ในเชียงใหม่ และคงสนิทสนมคุ้นเคยกับเจ้านายในเชียงใหม่ ดู ปราณี ศศิธร ณ พัทลุง, **เพ็ชร์ลานนา เล่ม ๒**, หน้า ๒๒๒-๒๒๖.

[๔๓] ดูรายละเอียดเกี่ยวกับเส้นทางรถไฟในภาคเหนือและพ่อค้าชาวจีนใน ปลายอ้อ ชนะนนท์, "บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙).

[๔๔] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, **วัดร้างในเวียงเชียงใหม่** (เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๑๙๙๖), หน้า ๑๒๑-๑๒๔.

[๔๕] สงบ ฉิมพลี, "อิทธิพลศิลปพม่าที่มีต่อโบราณสถานในจังหวัดลำปางในต้นพุทธศตวรรษที่๒๕" (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๒๒.

[๔๖] สัมภาษณ์ บัวผัด พรศิริ, อายุ ๘๘ ปี เชื้อสายพม่า-ไทยวน ชาวบ้านท่ามะโอ, ลำปาง, วันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔.

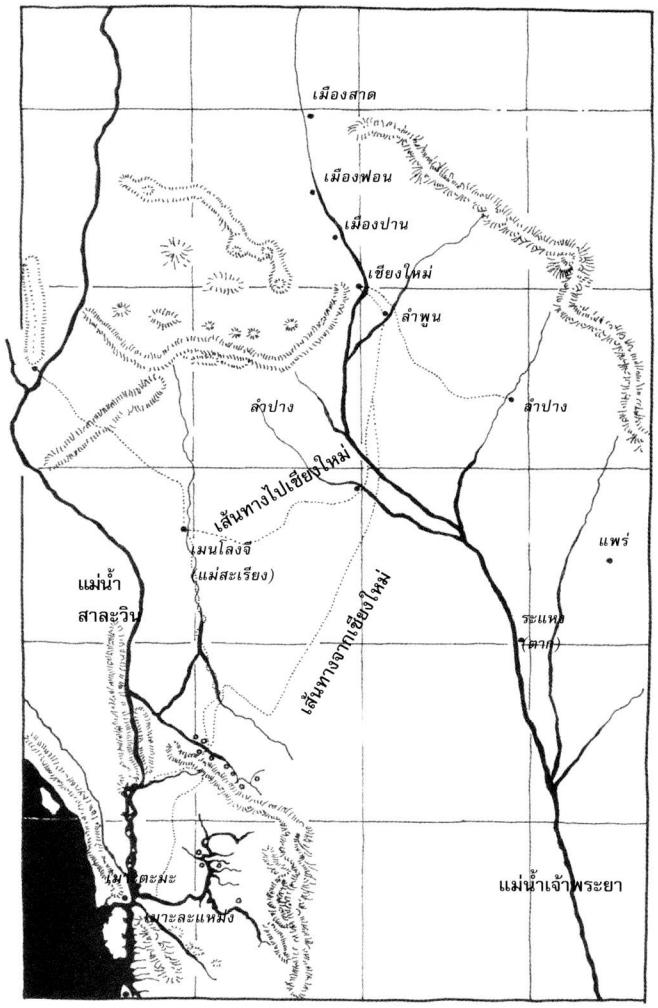

แผนที่ ๕
แผนที่แสดงเส้นทางการสำรวจของนายแพทย์ริชาร์ดสันจากพม่าตอนล่างสู่ภาคเหนือของสยาม
*(วาดจาก E.A.Blundell, "An Account of Some of the Petty States Lying North of the Tenasserim Provinces ; Drawn up from the Journals and Reports of Dr.Richardson," **Journal of the Asiatic Society of Bengal** 5,58 (October,1836),หน้า xli.*

สร้างหรือบูรณะสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนาอย่างน้อยหนึ่งประเภท เช่น วิหาร เจดีย์ หรืออุโบสถ โดยอาจสร้างหรือบูรณะคนเดียวหรือร่วมกันเป็นกลุ่มจำนวนหลายคน นอกจากเหตุผลเพื่อบุญกุศลแล้ว ส่วนหนึ่งอาจจะเนื่องมาจากสาเหตุที่พม่าตอนล่างไม่มีผู้สนับสนุนพระพุทธศาสนาภายหลังจากที่พม่าตอนล่างตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ และวัฒนธรรมของคนมอญ พม่า ไทใหญ่ และปะโอในภาคเหนือของสยามมีความแตกต่างจากของคนไทยวนทั่วไป วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่ภาษา วัฒนธรรม ความเชื่อของกลุ่มชนยังคงได้รับการรักษาและสืบทอด แต่อย่างไรก็ตามเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งในการบูรณะและสร้างสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนาคือด้วยเจตนาที่จะอุทิศส่วนกุศลให้แก่รุกขเทวดาที่อาศัยในต้นสักที่ถูกโค่นลงไปเป็นจำนวนมากเนื่องจากการค้าไม้สัก ในอดีตพ่อค้าไม้สักในจังหวัดลำปางประกอบพิธีอุทิศส่วนกุศลให้รุกขเทวดาเป็นประจำทุกปี[๔๕] นอกจากนั้นผู้ค้าไม้จำนวนหนึ่งได้ตั้งจิตอธิษฐานและสัญญาไว้กับรุกขเทวดาว่าจะสร้างและบูรณะสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาถวาย โดยขอให้รุกขเทวดาอำนวยความคุ้มครองในการตัดไม้และล่องไม้ด้วยความปลอดภัยและประสพผลสำเร็จ[๔๖] ถึงแม้ว่าไม้สักจะถูกโค่นลงไปเป็นจำนวนมากด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ แต่ความเชื่อในพระพุทธศาสนาและรุกขเทวดายังคงมีค่อนข้างเหนียวแน่นในหมู่ผู้ค้าไม้สัก ความเชื่อในรุกขเทวดาสะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในอดีต

เชียงใหม่และลำปางเป็นศูนย์กลางการค้าไม้สักทางภาคเหนือที่สำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๕ – ๖ และประกอบด้วยชุมชนคนในบังคับอังกฤษที่ได้แก่ คนพม่า มอญ ไทใหญ่ และปะโอ ที่อพยพมาจากพม่าเพื่อหาโอกาสทางเศรษฐกิจทางภาคเหนือของสยามด้วยการค้าขายและค้าไม้สัก ศูนย์กลางของชุมชนคนในบังคับอังกฤษได้แก่วัดทางพระพุทธศาสนาที่สร้างหรือบูรณะโดยพ่อค้าไม้สักในชุมชนที่มักเป็นหัวหน้าชุมชนหรือเฮดแมน ด้วยวิหารที่อยู่ของพระสงฆ์ในวัดอุปคุตพม่าในเชียงใหม่มีลักษณะผสมอิทธิพลของมอญ-พม่า ตะวันตก สยาม และล้านนา ซึ่งสัมพันธ์กับชีวิตของผู้สร้างที่เป็นชาวมอญอพยพมาจากพม่าตอนล่างเป็นมหาดเล็กรับใช้ของเจ้านายฝ่ายเหนือ ต่อมาเป็นผู้รับสัมปทานย่อยในการตัดไม้สักให้กับบริษัทอังกฤษและเจ้านายฝ่ายเหนือ อีกทั้งเป็นเฮดแมนของชุมชนคนในบังคับของเชียงใหม่ หลังการปฏิรูปการปกครองจากส่วนกลางเป็นกรรมการพิเศษของจังหวัดเชียงใหม่ และได้รับพระราชทินนามและนามสกุลจากรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ ของสยาม เฮดแมนหลายคนในจังหวัดลำปางก็เป็นผู้สร้างและบูรณะว่าที่วัดพม่าที่มีจำนวน ๙ วัดในจังหวัดลำปาง โดยมีวิหารอันเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์มีความสำคัญที่สุดภายในวัด วิหารที่อยู่พระสงฆ์ของวัดศรีชุมเป็นเพียงวิหารเดียวที่มีลักษณะคล้ายวิหารที่อยู่ของพระสงฆ์ในพม่าตอนบน เนื่องจากสร้างโดยช่างชาวพม่า ขณะที่วิหารที่อยู่ของพระสงฆ์ของวัดอื่นๆที่อุปถัมภ์โดยพ่อค้าไม้สักชาวพม่า ปะโอ และไทใหญ่กลับมีลักษณะคล้ายกัน โดยลักษณะของผังพื้นคล้ายวิหารวัดปะโอในเมืองสะเทิม และลักษณะหลังคาแบบสองคอหนึ่งถึงสองชายเหนือส่วนที่ประดิษฐานพระพุทธรูป รวมทั้งช่องลมแบบลายน้ำไหลคล้ายกับของวิหารที่อยู่ของพระสงฆ์ของวัดที่เมาะละแหม่ง คนในภาคเหนือของสยามและคนในพม่าตอนล่างเดินทางติดต่อสัมพันธ์กันมาแต่อดีต การค้าไม้สักที่เจริญรุ่งเรืองทั้งในพม่าตอนล่างและภาคเหนือของสยามส่งเสริมให้คนทั้งสองพื้นที่ติดต่อสัมพันธ์กันยิ่งขึ้น เมาะละแหม่งกลายเป็นเมืองท่าของล้านนาและเงินรูปีอินเดียเป็นสื่อกลางในการแลกซื้อสินค้าของคนในสองพื้นที่ ความสัมพันธ์ของทั้งสองพื้นที่เริ่มคลายความสำคัญลงเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองจากส่วนกลางและรถไฟจากกรุงเทพฯถึงภาคเหนือ ล้านนากลายเป็นมณฑลหนึ่งของสยามและรัฐบาลสยามเข้ามาดูแลป่าไม้และการค้าไม้สักแทนเจ้านายฝ่ายเหนือ ความเชื่อเรื่องรุกขเทวดาในอดีตมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ป่าไม้ พ่อค้าไม้สักเกือบทุกคนในพม่าตอนล่างและภาคเหนือสร้างหรือบูรณะสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนาเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับรุกขเทวดาเนื่องจากการโค่นไม้สักเพื่อการค้าได้ทำลายที่อยู่ของเหล่ารุกขเทวดา.

* * *
* *

เอกสารอ้างอิง

- เจ้าอาวาสวัดจองคำ. ลำปาง. สัมภาษณ์วันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔.

- ชมัยโฉม สุนทรสวัสดิ์."การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๙ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๕" อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

- ชัยสิน มณีนันท์, ผู้อุปถัมภ์วัดม่อนปู่ยักษ์และหลานชายของนายอินตะ ผู้เป็นบุตรของนายนันติ. ลำปาง. สัมภาษณ์วันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔.

- บัวผัด พรศิริ, อายุ ๘๘ ปี เชื้อสายพม่า-ไทยวน ชาวบ้านบ้านท่ามะโอ. ลำปาง. สัมภาษณ์วันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔.

- บุญมี พรหมมินทร์, อายุ ๘๐ ปี หลานสะใภ้ของอูชเวอัต. ลำปาง. สัมภาษณ์วันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔.

- บุญเสริม สาตราภัย, ช่างภาพ. เชียงใหม่. สัมภาษณ์วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๔๔.

- ประยูร อุปโยคิน, อายุ ๘๘ ปี หลานสาวของนายปัญโญ. เชียงใหม่. สัมภาษณ์วันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔.

- ประวัติวัดศรีรองเมือง (เอกสารอัดสำเนา).

- ปราณี ศศิธร ณ พัทลุง. **หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงนางกาญจนา อุปโยคิน.** กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภาการพิมพ์, ๒๕๒๗.

- **เพ็ชร์ลานนา**. เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่: ผู้จัดการศูนย์ภาคเหนือ, ๒๕๓๘.

- ปลายอ้อ ชนะนนท์. "บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย" วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๔๒๙.

- เพ็ญจันทร์ ธรรมวงศ์ (แม่เลี้ยงเพ็ญ), อายุ ๗๓ ปี หลานของอูหม่องจี. ลำปาง. สัมภาษณ์วันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔.

- มาร์โก ทาเก-แมคมอร์แรน. "ประวัติและพัฒนาการของการค้าขายในลำปางตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ถึง ค. ศ. ๑๙๓๙." แปลโดย เครือมาศ วุฒิการณ์. **วารสารมนุษยศาสตร์** ๑๒, ๑ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๒๖): ๑-๑๗.

- รัตนาพร เศรษฐกุล. "บทบาทของศาลต่างประเทศ." **วารสารมนุษย-ศาสตร์** (กันยายน-ธันวาคม, ๒๕๒๕): ๘๑-๙๗.

- วิไล สุทธิศิริกุล. "เชียงใหม่ก่อน "เทศาภิบาล" พ.ศ. ๒๓๘๙-๒๔๔๒: การศึกษาโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ" วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

- ศรีรัตน์ โพติ๊ดพันธ์ (พ่อเลี้ยงศรีรัตน์), อายุ ๘๘ ปี ผู้อุปถัมภ์วัดม่อน จำศีล. ลำปาง. สัมภาษณ์วันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔.

- ศักดิ์ รัตนชัย.**คู่มือประวัติศาสตร์ศึกษาเรื่องยุทธเวหาป้องกันนครลำปาง**. ลำปาง, ๒๕๓๕.

- สงบ ฉิมพลี. "อิทธิพลศิลปพม่าที่มีต่อโบราณสถานในจังหวัดลำปาง ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕." วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร,๒๕๒๙.

- สมหมาย เปรมจิตต์, กมล ศรีวิชัยนันท์, สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนาว์. **พระเจดีย์ในล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔.

- สรัสวดี อ๋องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**.กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๓๙.

- **ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน**. กรุงเทพฯ:อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๓.

- แสงเพชร กระแสไทย, อายุ ๙๕ ปี หลานสาวของนายปัญโญ บุตรของนางขจรและหลานของแม่บัวแก้ว ภรรยาคนแรกของนายปัญโญ. เชียงใหม่. สัมภาษณ์วันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔.

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ม. ๔๘/๑๒๓. "มองปันโยบริจากทรัพย์ช่วยพระเจ้าเชียงใหม่ทำการสาธารณะประโยชน์ต่างๆ."

- อภิชาติ ยอดสุวรรณ. "บทบาทของพระอุปคุตในเรื่องมหาอุปคุตฉบับล้านนา." วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๔.

- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. **วัดร้างในเวียงเชียงใหม่**. เชียงใหม่: สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๓๙.

- อูติกกะฐานาภิวังสะ, เจ้าอาวาสวัดเยาง์ไวง์เจาง์ไต. เมืองสะเทิม ประเทศ พม่า. สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๔๔.

- Binns, B. O. **Burma Gazetteer: Amherst District.** Vol. A. 1913; reprint ed., Rangoon: Superintendent, Government Printing and Stationery, 1962.

- Blundell, E. A. "An Account of Some of the Petty States Lying North of the Tenasserim Provinces; Drawn up from the Journals and Reports of Dr. Richardson," **Journal of the Asiatic Society of Bengal** 5, 58 (October, 1836): 602-625.

- Halliday, R. **The Talaings**. Rangoon: Superintendent, Government Printing, 1917.

- Langham-Carter, R. R. "David Lester Richardson-Diplomat and Explorer." **Journal of the Burma Research Society** xlix, part 2 (December 1966): 207-218.

- Lowis, Cecil Champain. **The Tribes of Burma**. Rangoon: Supdt., Govt. Printing and Stationery, 1949.

- Thein Hlaing. **Khet-haung-Myanma-thamaing Thu-te-thana-a-bi-dan [Burmese Past History Research Dictionary]**. Yangon: University Historical Research Center, 2002.

- Young, Gordon. **The Hill Tribes of Northern Thailand: A Socio-Ethno logical Report**. 2nd ed. Bangkok: Siam Society, 1962.